

A MAGYAR NÉPSZÍNMIŰ TÖRTÉNETE

ÍRTA:

GOMBOS ANDOR.

BEVEZETÉS.

Az irodalom a társadalomban gyökeredzik, a társadalom életének egyik megnyilvánulása, tehát a szociális élet minden tényét tisztán kell látnia a modern irodalomtörténetírónak, ha a maga vizsgálódásait úgy akarja végezni, hogy az élet teljességéből semmit el ne hagyjon, abban semmit meg ne másítson. Ezért hangsúlyoztuk ebben., a dolgozatban a társadalmi rendnek milyenségét, mint a népszínmű keletkezésének elengedhetetlen feltételét.

Az útjára bocsájtott műalkotás élete egybefonódik a műélvezők, a közönség életével. Nem elégséges és nem helyes tehát a műalkotást egy oldalról: a műértékelő oldaláról nézni. Különösen itt tartottuk fontosnak az abszolút irodalmi értékelés mellett a közönség bírálatának megfelelően foglalkozni az egyes művekkel.

Szándékosan nem terjeszkedtünk ki a népszínmű keletkezésével kapcsolatosan a politikai és irodalmi milieu részletes tárgyalására, nem mintha nem tartottuk volna ezt fontosnak, hanem azért, mert ezek minden irodalmi kézikönyvben megvannak és így fölösleges ismétlésekbe bocsátkoztunk volna.

Célunk volt a magyar népszínmű eredetét, keletkezésének feltételeit, korszakonkénti jellemző sajátságait a modern irodalomtörténetírás szempontjainak figyelembe vételével bemutatni. Ha ez sikerült, eredményes munkát végeztünk!

Budapest, 1933. május hó.

Gombos Andor.

A NÉPIES SZÍNMIŰ TÖRTÉNETE SZIGLIGETIIG.¹ (1765-1843.)

I

Az 1765-ből való ACTIO CURIOS A c. darab az, amelynél először találhatók népies elemek. Egész sor darabot ismerünk még, ahol a népiesség csiráit látjuk. De a népies elemek színpadra hozása akkor lett állandó törekvése íróinknak, mikor az első magyar színjátszó társulat megalakult. Több népies darabot adnak elő. így *Bárany Péter* TALÁLT GYEREK c. népies elemekkel vegyített színművével kezdik 1791-ben első előadásukat. Már népi alakok is jelennek meg a színpadon. *szj*^öldműveseket szerepeltet *Mérei Sándor*: A BECSÜLETES "PARASZT ÉS A NAGYSZIVŰ ZSIDÓ c. művében (1794) Paraszt az egyik főszereplő. *Aszalay János*: A PRÓKÁTOR ÈS PARASZT németből átdolgozott vígjátékában: (1794). Falusimesteremberek jelennek meg. *Péezeli György*: FALUSI BORBÉLY e. vígjátékában, melyet *Schenk* nehmet író darabja után »dolgozott át (1795).

A budai színtársulat 1795-ben Imegszünik és így megáll a népies színmű fejlődése. Pedig] a közönség szerette a népi alakokat a színpadon. A budai német színházban ~ 1807-ben nagy sikerrel került színre DER REDLICHE UNGAR c. népies bohózat. — [Amint ismét megjelenik a fővárosban a magyar színtársulat, a népies színműirodalomnak is feltűnnek újabb hajtásai.² Színre kerül a HÓRA ÉS KLOSKA történeti népies színmű és *Török József* MAGYAR INSURGENSEK katonai színműve. — De hamarosan ellankadt a buzgalom a színművek alkotása teuren... Kotzebue uralkodik a magyar színpadon. 1812-ben feltűnik *Katona József* LUCA SZÉKE c. hárorra felvonásos népies darabja. A babona a cselekmény háttérében szerepel, lazán függ össze a cselekménnyel, de a sablonos német

¹ V. ö. Sziklay János: A magyar népszínmű története Szigligetiig Bp. 1882. Helyesebb a fentebbi cím, mert Szigligeti előtt — egykét darabtól eltekintve - anachronizmus népszínműről beszélni.

² Sziklay I. m. 42. 1.

motívumokba nemzeti színezetet kever. Körtés uram, aki a Luca székét faragja, lánya Ágnes és fogadott fia, Mártonka kiváló népies alakok.

Kisfaludy Károly'darabja A PÁRTÜTŐK 1820-ban kerül színre. *Kisfaludy* előtt a színművekben szereplő népiesül a kok kevés kivétellel „csak Eeszélnek, de nem élnek. Jleterőludott nekik adniT A PÁRTÜTŐK-ben arról van szó, hogy a faluban elő ki arják adni Schiller Ármány és Szerelem c. darabját. A két rendező levélben értesíti Hajnalfi leányait — akiknek tiszteletére készül az előadás — az előkészületekről. Megírják, hogy a kert falán fognak beszökni, magukkal hoznak minden színpadi kelléket, amire szükségük lesz. A levelet a kántornak adják át. Azonban a levél a birónéhoz kerül. A darab egyes helyzeteire vonatkozó utasításokat a tudatlan emberek félremagyarázzák s azt sütik ki, hogy Hajnalfi egy összeesküvő banda feje. A bíró összehívja a kupaktanácsot, őrsereget szerveznek. A vélt összeesküvőket Körmosdy táblabíró élé hurcolják, ahol kiderül a félreértés. — Ebben a darabban majdnem kivétel nélkül népi alakokat találunk. Ez nem vígjáték, mint ahogy egyes irodalomtörténészek tanítják, hanem tisztára népies bohózat. A tanácskozás, a lesben álló őrség hetvenkedése, megfutamodása és felsülése nagyon élénk népjelenetek. A kupaktanács az életből van kikapva. Ha a dalt nem tartjuk a népszínmű egyik kritériumának, akkor ezt annak is nevezhetnők. — *Kisfaludy Károly*-nak másik darabja a MÁTYÁS DEÁK szintén közel jár a népszínműhöz. Meséje az, hogy Mátyás király, mint udvari deák beállít egy derék falusi bíróhoz. Az öreg bíró, Turu és leánya, Örzi szívesen látják a vendéget, sőt mikor hírül adja a király érkezését, abból a kulacsból kínálják meg, amelyből a nagy Hunyadi János ivott. Ezután Mátyás elbúcsúzik tőlük és megígéri Örzsinek, hogy elviszi üzenetét vőlegényének, a fekete seregben szolgáló Matyinak. Később Mátyás, mint király tér vissza. Turut nemességre emeli, Örzsit pedig megkéri Bakta Matyi számára.

II.

A magyar dráma 1825-ig egy olyan sajátságot mutat fel, amely semmiféle más nemzet drámájában fel nem látható. Ez abban nyilatkozik meg, hogy a magyar drámát, a magyar színházat a hazafias érzés, a nyelvművelés

szükségességének érzete létesítette és tartotta fenn.¹ Ezt az érzést fejezi ki elsősorban. Már az első magyar színjátzó társaságnak, Kelemenéknak Pest vármegyéhez intézett folyamodványában olvashatjuk: „...már is a mi hazánkban annyira megszorodtanak anémettheatrumok, hogy majd csak nem minden népesebb városaiban vágnak affélék, amelyek által a német nyelv hathatósan terjed és a nemzettel kedveltetik. A magyar nyelv ellenben műveletlen és megvetve marad úgy, hogy végtére a nemzeti karakter is megváltozik.” — A nemzeti gondolatot fejezik ki a drámai alakok is. Ezt az irányt láthatjuk *Kisfaludy*-nál majdnem rikító módon megnyilatkozni. Szinte kettéválasztja a világot egy magyarra és egy nem magyarra. De *Kisfaludy Károly* drámai munkásságában — mint előbb láttuk — a népies szín is megvan. Ennek a nemzeti és népie Wondolatnak legfontosabb hajtása a magyar drámai literaturában: a múlt század 40-es éveiben keletkezett népszínmű.² Mielőtt azonban a népszínmű keletkezésének tárgyalására rátérnénk, nézzük tovább 1825-től a népies színmű fejlődését.

A demokratikus eszmék kifejezése — amennyire a cenzúra miatt lehető volt — a népnek, mint a demokratikus törekvések alanyáriak szerepeltetése, mindinkább gyakoribb lesz színműveinkben, A közönség szívesen látta a színpadon a magyar népi alakokat.; íróink tehát igyekeztek népi alakokkal kedveskedni nézőiknek. Nem többé úgy, mint 1825-ig, midőn az idegen népi alakokat öltöztették magyar színbe, hanem eredeti népi alakokat szerepeltettek [cselekvő személyekül. S mivel saját koruk embereinek nem lett volna megengedve szabadságelveket hirdetni, visszatértek a múlt századba és a XVIII. sz. népies íróitól kölcsönöztek tárgyat (Gvadányi, Fazekas), melyek már magukban véve is kedveltek voltak a közönségnél. — A színpadot, főleg a 30-as évek vége felé a német hatásra keletkezett tündéries vigjáték és bohózat jellemzi, amelybe népies elemek olvadnak. Ezt a nép iránti rokonszenv hozza magával. A tündéries vigjáték közel viszi íróinkat a néphez. Először kiválik belőle a tündéri elem, bohózattá lesz, majd teljesen rákerül a dráma a népiesség talajára s lesz belőle népszínmű.

¹ Riedl Frigyes: A magyar dráma története. É. n. Lit. jegyzet.

² Riedl i. m.,

A fejlődést nézve *Vörösmarty CSONGOR ÉS TÜNDE*-je után *Munkácsy János GARABONCIÁS DIÁK*-ja az első tündéres darab a magyar színpadon (1834), mely a színlapon büszkén nevezi magát „első magyar paródiának.” *Pakánszkyné* megállapítja, hogy ez a darab „teljesen Nestroy Lumpacius vagabundusának nyomain jár, melynek példájára a magyar színpad egyidőre a korhelyek seregével népesül be ... a szerző igyekezete méltánylást érdemel, mert példát ad ennek a műfajnak megmagyarosítására.”² Ezután magyarított darabok kerülnek színre. Így Beöthy Zsigmond *KÓBOR ISTÓK* c. színműve. A darab egészen gyöngye, külsőségekben tanult Raimundtól és Vörösmartytól, dalai ízetlenek és népiesség nélküliek.³ Sikerültebb ennél *Nagy Ignác ARGYRUS KIRÁLYFI* c. darabja. Nagy mértékben használja a népdalt. Népies az első felvonás. Előrajza a toborzó: daloló katonákkal, verbuváló huszárokkal és V. kép parasztjelenete. Erről a darabról mondja Bayer,³ hogy e nélkül sem, a *SZÖKÖTT KATONA* sem a többi népszínmű nem született volna meg. Az ARGYRUS átmenetet alkot a tündéres vígjátékból a magyar bohózatba.

Kitűnő darab *Jakab István FALUSI LAKODALMA* [1834). Népjelenetekben és népies alakokban felette gazdag. Kisfaludy óta nem látjuk a népet egyszerre ily nagy számmal, ily változatossággal és élethű alakban fellépni. Népjelenetei nagyon élénkek és egészen újak. Először találkozunk egy menyasszonykérő jelenettel, mely a népelet e fontos és kedves mozzanatának valóban hű képét tárja elénk, majd a paraszt vendégség vidám jelenete elevenedik meg előttünk, mely a második felvonás jó részét betölti.

Egészen népies bohózat *Balog István LUDAS MATYI*-ja.⁵ (1838) Nagy színpadi sikere volt, amelyet nagy részben köszönhet a darabba szőtt Tiszaháti kopogós magyarnak, melyet többször meg kellett ismételni. Egyik előadásról szóló beszámolójában olvashatjuk, hogy „nem annyira a szerepek, mint a nemzeti szöveg, a hív hazai ala-

¹ Láng Ádám János Tündér Ilonáját 1819-ben írta, de ez egyáltalán nem magyaros.

² P. Kádár Jolán: A magyar népszínmű bécsi gyökerei. Bp. 1930. 11. 1.

³ Bayer József: A magyar drámairodalom története. II. Bp. 1897. 3.

⁴ I. m. I. 256. 1.

⁵ A témát utjabban is feldolgozták: Móricz Zz.: L. M. Vásári komédia. Vajda Ernő: L. M.

kok és főleg a minden időben korszerű eszme: többet szelidséggel, mint gorombasággal, igen jól mulattatták a szépszámú közönséget,”¹ A tárgyat Fazekastól veszi és keveset változtat rajta. A békülékenységet és a szelidséget Szeliáatesszel és az erőszakot Gorombatesszel személyesíti meg. A tündérek harca jóformán teljesen különválnak a darabtól.

1838. okt. 8-án adták először Pesten *Gaal József* PELESKEI NÓTARIUS-át. Két fontos irányzat mutatkozik benne. Először a népies, másodsor — és ez nagy különbség Gvadányi és Gaal között — kitűnik Széchenyi fellépésének hatása. Egy új Magyarország van előttünk. A régi korhadt Magyarországot már nem akarják minden áron fenntartani^ mint Gvadányi akinél a peleskei nótarius meggyőződéses konzervatív és minden idegent perhorreszkái. A tendencia nagyon jellemzően megváltozott. — A merészség, mellyel Gaal a pusztai élet kellős közepébe, csikósok és gulyások közé merte vinni a nézőt, annyira sikerült, hogy ezt lehet az első népszínműi kísérletnek nevezni. De csak akkor aratja diadalát teljesen ez az új költészeti irány, mikor irodalmi és politikai viszonyok előkészítik a talajt és mind sűrűbbekké válnak a demokráciai mozgalmak.

¹ Divatcsarnok. 1855. I. G18. 1.

A NÉPSZÍNEMŰ KELETKEZÉSE.

(Műfaji elmélet szociológiai alapon.)

Az emberek társadalmat tesznek össze. Minden ember része a társadalomnak; élete egyéni és társadalmi, mert abszolút individuális életet senki sem élhet. A legmakacsabban elzárkózó ember élete legalább is hatásában szociális jellegű: mert minden emberi cselekedet hat a közösségre, a társadalomra, miként az emberi cselekedeteket is nagy mértékben befolyásolja a társadalom. Az ember kulturális élete is teljesen társadalmi jellegű, mint-hogy az egyes kultúrákat is, — koronként maga a társadalom, mint rendszer fejlesztette ki. A társadalmi rend s a kulturális és minden egyéb igények változása mindig összefüggésben van egymással. A feudális Magyarországon, amikor a magyar úr a maga portáján teljesen szeparáltan élhetett egyéni Ízlésének megfelelően, akkor — hogy csak az irodalom terén maradjunk — virágzik a lantos költészet. Tinódiék kúriáról-kúriára járnak és pengetik a főúr fülébe éppen azt a rigmust, melyet szórakozásául a főúr éppen kíván; érdeklődési körének megfelelően ágyudörgésről és fegyvercsattogásról. — A társadalmi rend változik: a főúr és jobbágy osztályra tagozott feudalizmust újabb társadalmi rend váltja fel, mint ahogy amaz is leváltotta az előtte lévő társadalmi formát, A kapitalista társadalom polgárrá jogosítja a városi lakosságot és az új társadalmi osztály új igényekkel, új vágyakkal, új érdeklődési körével új kulturálisigényekkel lép fel az ő képét viselő társadalmi renddel, a kapitalizmussal szemben. Nagyobb tömegek emelkednek emberi sorba, emberi igényekkel, melyek első-sorban kulturálisak, tehát a kultúra nyújtásnak újabb, szélesebb keretek kellenek. Láthatjuk a fokozatokat: könyvnyomtatás, újság, színház, egyéb kultúrintézmények szolgálják ki a kultúrát igénylő új tömegeket. így magyarázhatjuk szociológiai alapon a különböző irodalmi és művészeti műfajok alakulását, melyek természetesen sohasem kizárólagosak az egyes társadalmi formáknak megfelelően, de virágkorukat abban a társadalomban élik, mely őket

igényelte. Így lesz az opera, mely a színházban, tehát nyilvánosan mindenki számára hozzáférhetően nyújtotta a zenei kultúrát, a polgári társadalom zenei műfaja, mint ahogy csakis a polgári társadalomban képzelhető el a dráma-
nak tipikusan polgári mentalitást árasztó fajtája a népszínmű, mely nemcsak tartalmában, hanem előadási módjában is elsősorban a polgári társadalom széles u. n. kispolgári igényeket szolgálja (különösen Szigligetinél látjuk ezt) s élesen kifejezést ad a korbéli társadalomban terjedni kezdő demokrácia eszmeáramlatoknak.

Politikai és irodalmi milieu. A múlt század 30-40-es éveiben igen éles ellentétek voltak a nemesség és a nem nemesség között. A nemesség birtokában volt minden jog, a jobbágy pedig viselte a terheket. Tisztviselők csak nemesek lehettek. Hiába volt Széchenyi föllépése, a válaszfalak megmaradtak s a szabadelvű irodalomnak — természetesen a cenzúra korlátai között — volt mit ostromolnia. Ilyen körülmények között a magyar író nem vállalhatott kozmopolita szerepet. Szabadelvű volt s annak kellett lennie, mert különben a reformokért lelkesülő fiatalság nem tűrte volna meg a színpadon. Ez fejtí meg azon szabadelvű és reformokat sürgető irányt, mely a népszínművekben feltűnik.¹ — A fejlődő irodalmi népiesség is hozzájárult ahhoz, hogy az írók a néppel kezdtek foglalkozni, no meg a romantika is, mely «az egész nemzeti élet megújulására vezet, a nemzeti lélek egykori egyedüli kifejezési lehetőségén, az irodalmon át».² — Érdekes, hogyan irt Szigligeti a népszínmű keletkezéséről: «Annyi bizonyos, hogy kezdetben egy bukófélben lévő színháznak³ s vegyes ajkú és elemű közönségnek írtak.»⁴ A pályázat is, melyet Bartay Endre, a Nemzeti Színház igazgatója hirdetett 1843-ban, így szólt: «Egy, a magyar népéletből merített, minden aljasságtól ment, jóirányu látványos színműért, mely által a köznép is színházba édesgettetvén, ízlése nemesbítették.» Tehát a népszínműnél primer elem volt a népszerűség.⁵ De Szigligeti azért magasabb szempontból is nézte,

¹ Szigligeti Ede. A dráma és válfajai. Bp. 512. 1.

² Farkas Gyula: A magyar romantika. Bp. 193. 14. \.

³ 1842 ben oly gyéren látogatta a közönség a Nemzeti Színházat, hogy egyik lap azt írta: „A N. Sz.-t be kell csukni, mert közönsége nincs”.

⁴ Szigligeti: Γ. m. 513. 1.

⁵ Dr. Galamb Sándor: Fejezet a magyar népszínmű történetéből. Bp. Szemle. 1933. ápr.

a dolgokat. Ő látta, hogy a magyar népi élet vonzó hatást gyakorol a pesti közönségre. A Honderú így ír a SZÖKÖTT KATONÁRÓL: «. . . méltán számíthatnak nemcsak szerző színművei, hanem az egész magyar színirodalom leges-legjobbjai közé. A figyelmes vizsgáló észrevehetné, mikép *csak azon művek számíthatnak illy szép sikerre, melyek a magyar élet hű kisugárzásai*¹ s ez szolgáljon irányul azoknak, kik e pályán szerencsével kivannak haladni.»² Ezek után lehetetlen volt észre nem venni Szigligetinek, hogy a magyar társadalom figyelme mind élénkebben fordul a nép felé s mi sem volt természetesebb, mint az, hogy ez irányban a színpad is — az eszmék egyik leggyorsabb terjesztője — megtegye a maga kötelességét. Korszerűnek találta tehát felvinni oda a magyar népet elnyomott helyzetének rajzaival, jóra való erényeivel, szenvedéseivel, jogtalan megterheltetésének beszédes jeleivel.

Szigligeti Ede népszínművei.

Szigligeti alkotta meg a népszínművet, de hogy ez nem volt az igazi, az bizonyos. Egyes dolgokban egészen téves nézetei voltak. «A tartalom határozván a népszínműben, a cím szerint a népies elemnek kellene túlnyomónak lenni, de a népszínműírók a népet eleitől fogva a legtágabb értelemben vették s körébe nem csupán a parasztokat, hanem az összes alsó középosztályt is belefoglalták, sőt részben, vagy éppen egyik drámai fél gyanánt a magasabb rangukat is szerepeltették; nézetem szerint igen helyesen, mert csak parasztokkal, azoknak együgyű észjárása, eszméletlensége, műveletlensége még komikai színezet s összes naivságuk mellett is, a darab csakhamar egyhangú és unalmas lett volna.»³

I A Szigligeti-féle népszínmű¹ egyfelől — mint láttuk — politikai életünk demokráciái mozgalmainak, másfelől az irodalom hatásaként tűnt fel. Szigligeti »egész virtuozitással« öntötte drámai formába mindazt, ami a politikai és irodalmi mozgalmak céljára szolgált; megszű-

¹ Az én ritkításom.

² Honderú. 1843.

³ Szigligeti Ede-

⁴ Azért teszem ezt a megkülönböztetést, mert nincs egyfajta népszínmű.

letett a népszínmű, melynek íóvonásai lettek: «Formában-határozatlan drámai stíl, szellemben demokráciái irány, tartalomban magyar élet genreképi vonásokban, tragikomicai oldalról, népzene, népdal kíséretében.¹»

Nézzük meg most részleteiben Szigligeti népszínműveit. Mindegyikben kettős cselekmény van: egyik az urak, másik pedig a parasztok cselekvéseiből áll elő. A parasztok a jószág, az urak a rosszaság megtestesítói, (Csikós, stb.) „Legjobb, ha a drámában a jellemek csak két ellenfél-nél csoportosulnak, élükön legfőbb szereplőkkel.”² Szigligeti határozottan eszményíti alakjait. Ahogyan ő mondja: „reál-ideál alakokat kell a közönség elé állítani. (Zsiga cigány, Márton csikós, stb.) („Színműben nem elég egyéneket festeni, há azok érdekelni nem tudnak, ezért úgy kell azokat festeni, hogy vagy mulattatók, vagy nevetségesek vagy tanulságosak vagy nagyszerűek legyenek.”³ | Teljes mértékben tartotta magát ehhez Szigligeti. O abban a téves elfogultságban élt, hogy a nép csak epizód-alakul alkalmazható a népszínműben. Azért van a nép nála másodrangú szerepre kárhozható, Azért nem cselekszik sehol sem önállóan, hanem mindig úri egyének mellett, mint azok elválhatatlan alárendelt bolygója. S mert szerinte a nép nem lehet nagy szenvedély hordozója, komikussá válik, mihelyt nagy szenvedéllyel akarjuk felruházni: nem is teremtett népies drámai hősöket és téves elméletét irodalmi törvényvé emelte: hogy t. i. a népszínműnek „jó véggel” kell bírnia. — Gyulai Pál megállapítja, hogy „Szigligetit a leleményes cselekmény s a drámai forma erős érzéke különbözteti meg elődeitől s kortársaitól. Ebben van ereje és gyöngesége.”⁴ A cselekmény a fontos nála, a jellem és szenvedély rajza némiképp háttérbe szorul. Ez természetes is, hiszen minden alkotása egy-egy agitációs tett is akart lenni, szószólója egy eszmének, egy politikai vagy társadalmi követelésnek, ehhez pedig nem annyira jellemek kellene, hanem könnyebben ható cselekmények, melyek a realitás és a követelés kontrasztját erősebben mutatják meg, könnyebben vésődnek az emberek lelkébe, inkább indítanak elhatározásra, vagy legalább is állásfoglalásra és amellet szórakoztatóbbak is.

¹ Koszorú. 1863. (Gyulai Pál).

² Szigligeti: Lm.

³ Gyulai P.: Emlékezés Sz. E, fölött,

Szigligetinek első népszínműve a SZÖKÖTT KATONA, amely 1843-ban került színre a Nemzeti Színházban. A Bartai által kitűzött pályázatra íródott, de Ney Ferenc Kalandóra mellett második lett. A Sz. K. nagy színpadi hatását annak köszönhetette — az első darab teljesen megbukott — hogy az akkori idők hangulatából fakadt s a mindjobban uralkodni kezdő reformeszméknek adott megrázó hangot és találó kifejezést.

Tartalma: özv. Korpádinének két fia volt: az egyik Gergely, az elhalt Korpádinak kovács mesterségét folytatta, a másik a piperkőc Lajos. Gergely szerelmes Korpádiné nevelt lányába, Julcsába. Jött azonban a katonafogdosás és Gergelynek Korpádiné rosszakarata folytán el kellett mennie katonának; ő ugyanis Julcsát kedvenc fiának, Lajosnak szánta. — Gergely Milanóban katonáskodik, azonban megunva a katonaeletet, háromszor is megszökik, amiért halálra ítélik. Szerencséjére, ez a hír fülébe jutott a Milanóban idéző Montiné grófnének, Camillának, akit lánykorában heves szerelem fűzött Völgyi ezredeshez, Gergely mostani parancsnokához. Camilla megtudta, hogy Völgyi nem ad kegyelmet az elítéltnak, fölsietett az ezredes lakására és feltárta előtte, hogy Gergely az ő gyermekük. Gergelynek megkegyelmeztek. Monti gróf megtudta, hogy nejének lánykorában már gyermeke volt. Eleinte irtózatosan felháborodott ezen, de végül is megbocsátott neki. — Gergely újra elszökött ezredétől, Pestre ment, ahol az aljas jegyző, Gémesi elvitte anyjának fővárosi otthonába, de egyúttal tudatta a hatósággal Gergely ottlétét, Korpádiné hidegen fogadta fiát, csak Julcsa örvendezett neki. A fiatal pár öröme aztán teljes lett, mikor a Gémesitől értesített hatóság élén megjelent Völgyi tábornok, karján a megözvegyült Camillát vezetve és kihirdette nyilvánosan, hogy Gergely az ő és Camilla gyereke és ajánlásával való házasságba beleegyeznek.

Ha Sz. K. két hagyomány folytatója: benne gyökerezik a polgári dráma és a francia romantika áramlatában^ Kiinduló pont, de egyúttal hosszú fejlődésnek is áll a végén. Alapjában véve katonadráma.¹ Ennél a darabnál látjuk a nagy különbséget Kisfaludy és Szigligeti felfogása között. Szigligeti a két

¹ Zolnai Béla: Sz. K.-nak külföldi elemei. Bp. 1914.

külföldieskedő magyart már nem a mulatság kedvéért lépteti fel, mint Kisfaludy; sokkal közelebb állnak a nemzeti tragikumhoz, semhogy a komikum derűje érhetné őket. A komikumot Szigligeti Lajosnak, a külföldieskedő szabónak, tartotta fenn. Mindenben felsül, a darab végén ismét a hagyományos vizsautasított kérő lesz. — A Sz. K. a leghatalmasabb vádirat az igazságtalan katonáskodás ellen. Annak a becsületes kovácslegénynek, kit elszakítanak jegyese mellől és karhatalommal visznek katonának, sorsa mindenkit meghatott Ellenállása a nép tiltakozásaként hangzott: „Mit akartok? Gyilkosok, haramiák lettetek-e, vagy én vagyok az, hogy így rohantok rám ?” S mindenki jól megértette azt a dalt is, amely a családja s munkája köréből tíz évre elhurcolt suhancnak ajkán felsírt: „Már minálunk verbuválnak kötéllel/ Elviszik a szegénylegényt erővel/ A gazdagnak öt-hat fia, nem bántják/ A szegénynek, ha egy van is, elfogják./

A Sz. K. sikerén felbuzdulva, már a következő évben bemutatják a KÉT PISZTOLY c. népszínművét Szigligetinek. Romantikus bűnügyi eset a francia dráma stílusában, állapítja meg róla Pukászkyné.¹

Stein sópénztárnok a rábízott pénzt elkártyázta. Hogy megmentse magát s családját, Szirtfoki bárótól ellopja elvesztett pénzét. A báró ezt észreveszi, de Stein lelövi. Bájkertit gyanúsítják, — ezf testvére Steinnek — aki éppen ebben az időpontban akarta megszöktetni, t. i. mikor a lopás történt, Lenkét, a báró leányát. Börtönbe hurcolják a haramiák közé, azonban egy tüzeset alkalmával Sobri-val együtt elmenekül. Bájkertirői később kiderül, hogy ártatlan, Steint elfogják. Sobri menekülés közben kiugrik egy ablakon, hogy mi történik vele, nem tudjuk. — Itt Szigligeti a börtönrendszer visszásságait akarta pellengére állítani. Mondhatnók azt, hogy ez a darab illusztráló metszet Eötvösnek a börtönügyről szóló dolgozatához. Vannak hasonlóságok a Sz. K.-val is, pl. Bájkertit megfelel Korpádi Gergelynek, a kettő szerkezete is nagyon egybevág. Van egy-két kitűnő jelenete is, így mikor Piros Pista kitanítja Petit és a börtönben történő tarisznyajelenet. Sobri-val együtt főléled a magyar betyár romantika is.

Zsidó (1844) filozsemita darab. Erős színekkel hang-

¹U. o. 19. 1.

súlyozza itt Szigligeti az uzsoratórvény hézagosságait és kárait. Négy szakaszból áll a darab: 1. Krida és D'Orly története. Az előbbi vagyonát onnan szerezte, hogy egy öreg zsidót megvakít és annak minden pénzét elrabolja. 2. Földesi és Elesztina története, ki előbb mostohaleányát, Marit elűzi, majd férjét megcsalja. 3. Szántai elveszi Marit és boldogan élnek. 4. A zsidó család élete folyása. — Eleven rajzot akar itt adni Szigligeti. Látjuk a nemesi családból származó Orfit, ki minden vagyonát elfecséreli. Azután bemutatja a züllött iparlovagokat Élősdit és Kátyait. E darab 20-szor ment a N. Sz.-ban.

EGY SZEKRÉNY REJTELME. A színpadon igen nagy hatást ért el, bár Szigligeti leggyöngébb darabjai közé tartozik. Arról szól, hogy Rikolti meg akarja kaparintani Székesi mézáros leányát, Margitot, ki Holdasi Eduárdba szerelmes, apja pedig Mátyást Eduárd testvérét szeretné vejének. A lány hallani sem akar erről. Erre Székesi dühében megkéseli Margitot és abban a hiszemben, hogy ez belehalt sebeibe, elmenekül Rikoltihoz, aki éveken keresztül egy szekrénybe zárva tartja. Végre Holdasi Mátyás egy árviz alkalmával kiszabadítja s Székesi ekkor szívesen adja hozzá Margitot feleségül. Rikolti megbűnhődik azzal, hogy az árvízben elpusztul.

Szigligeti legkiválóbb darabjának a CSIKÓS-t tartom. (1846). Itt látjuk, hogy mi is az a népszínmű? Politikai tett, világnézeti állásfoglalást jelent népszínművet írni; odaállítani a magyar parasztot, a kisemmizett magyar munkást, a sok Tiborc-unokát gatyában vagy foltos elnyűtt ruhájában — szóval nem túlságosan színpadképesen — a közönség elé: egy darab magyar élet szociális szemüvegen keresztül nézve.

Tartalma: Ormódi Asztolf, özv. Karvasinének első férjétől született fia szemet vetett Rózsira, Andris csikós-bojtárnak kedvesére. A jobbágylánynak atyja, Bálint hiába kérte Karvasinét arra, hogy tiltsa ei fiát a házától. Bence, Asztolfnak unokabátyja elhatározza, hogy öccsét elteszi láb alól, mert így a birtokot — az ősiség alapján — Ő kapná meg. Bence Andrist izgatni kezdte Asztolf ellen. Egy éjjel Andrist odarendelte kedvese ablakához és a feldühödött csikós ott találta Asztolfot is. Meg akarta gyilkolni, hisz Bence ezért rendelte oda, de mégis észére tért és Asztolfnak felfedezte Bence aljas terveit. Erre Bence Asz-

tolfot meggyilkolta. A gyilkossággal Bálint gazdát gyanúsítják. A gyilkosság híre eljutott a pusztára is. Márton csikósgazda kihallgatja Andrist és így tisztán áll előtte Bálint ártatlansága. Elment Andrissal Bencéhez, aki kénytelen volt előtte magára vállalni a gyilkosságot s csakhamar az igazságszolgáltatás kezébe jutott.

A csikós egyike Szigligeti legköltőibb darabjainak. Ugy látszik, hogy Sz. belehatolt a magyar néplélek szellemébe: »Csikósában a legközelebb áll ahhoz, amit a nép szellemében átértett költészetnek mondunk.« Igen jól rajzolt népi alak Andris. Magán viseli a magyar parasztleány legjellegzetesebb tulajdonságait: a duhajkodást, becsületességet és a szentimentalizmust. Bálint derék, becsületes jobbágy. Erkölcsi magaslaton áll, ahogyan túri igazságtalan meggyanúsítását. Márton csikós remekbe készült alak. Tiszta, becsületes ember. Pedig megköt egy-egy lovat a pusztai ember filozófiájával: a mi szabadon van, az mindenkié. A magyar jellemvonások csak úgy sugárganak belőle: végtelenül ragaszkodó övéihez, önérzetes, az urat megbecsülő, magát soha meg nem alázó s az igazi, csendes, zamatos magyar humor ott villog a szeme hunyorogtatásában.¹ — Rózsi egyike Szigligeti legjobb népszínműi alakjainak. — A darab a szolgabíró hatalmaskodása ellen és a börtönrendszer javításának szükségessége mellett akar hatni. Nem beszél ugyan ezekről, de a mese beállítása olyan, ami a legfényesebb ékesszólás a nép jogai mellett. Karvasiné, a birtokosnő a becsületes Bálint jobbágyot, mivel az panaszkodni mer fiának gazsága miatt, ilyen szavakkal illeti: «vakmerő paraszt!» Később: »Majd megtanítalak! Bence, írni kell a szolgabírónak« (ez elintézési mód). Lejjebb: »Most takarodjék, a többit majd elvégzi a szolgabíró.« Bálint, akit igazságtalanul visznek el a börtönbe, így szól: «Ahová én megyek, nem egy van ott, ki esztendőök óta vár az ítéletre s mindhiába.» Természetes dolog, hogy ilyenek megkapták a közönséget. — Sebestyén Károly szerint a Csikós jobbágy dráma, melynek az volt a célja, hogy érdeklődést keltsen a politikai jogokból kirekesztett, minden teher viselésére kötelezett jobbágy sorsa iránt, hogy megható, érzelmes jelenetsorozatokban bizonyítsa azt az akkoriban még nem ismert, tehát meg-

¹ Vértessy: A magyar romantikus dráma. Bp. É. n.

döböntő igazságot, hogy a jobbágy is ember.¹

Szigligetinek a Csikós mellett legjobb darabja a CIGÁNY (1853). Császár Elemér Othellodrámának tartja.² Meséje az, hogy Gyuri, a gazdag parasztleány szerelmes az öreg Zsiga cigány lányába, Rózsiba. Peti, Rózsinak a testvére pedig a gazdag parasztlányt, Klárit akarja feleségül venni. Rebeka, Klári anyja hallani sem akar erről a házasságról. Ő a lányát Gyurinak szánta. Közben sorozás van a faluban.³ Peti — testvére boldogságáért — elmegy Gyuri helyett katonának, megszomorítva ezzel Klári szívét. — A pletyka szárnyára kapja Rózsit. A hajdú, ki Rózsi után jár, Rebeka, ki Gyuri miatt haragszik Rózsira és a falu vénasszonyai kezdenek pletykálgodni. Gyuri elhagyja szerelmesét. Rózsi ebbe beleőrül. — Peti hazaérkezik a katonaságtól és sikerül neki Gyurit kigyógyítani alaptalan féltékenységéből. Rózsi is meggyógyul, s megtartják az esküvőt. — Kitűnő alakja a darabnak az öreg Zsiga cigány. Rózsi rendkívül szentimentális. — Salamon F. megrójjá Szigligetit, hogy nincs semmiféle belső lélektani motívummal megindokolva Gyurinak Rózsival való szakítása.⁴ A hajdú viselkedése, Rebeka és az öregasszonyok pletykái mind csak külső motívumok és nem indokolják kellőképpen Gyuri féltékenységét. (Különben a belső lélektani motiválás hiánya Szigligeti minden népszínművében érezhető. Talán azért van ez — jegyzi meg egyik róla szóló tanulmány — mert Szigligeti rendkívül nagy elfoglaltsága miatt színész, igazgató, tanár, 103 darab szerzője, nem ért rá arra, hogy jellemeit alaposan kidolgozza.) Szigligeti ezzel a darabjával a társadalmi osztályok között fennálló ellentétek elsímításán akar munkálkodni.

A szabadságharc lezajlása után, illetve a reformok gyakorlati megvalósulásával (ami jóval 48 után ment végbe) nem volt többé oka továbbra is a parasztlány körében mozogni. Különben is Szigligeti nem ismerte a népet közvetlen megfigyelésből, nem tudta megérteni annak életét és gondolkodását: ő azt hitte, hogy „csupa paraszttal... a darab csakhamar egyhangú lesz”.⁵ A változást mutatja a

¹ Sebestyén Károly: Dramaturgia. Bp.

² Shakespeare és a magyar költészet. Bp. 1917. 106–110. 1.

³ Már nem kötéllal fogdossák össze a katonákat, hanem sorshúzás útján, (V. ö. Szökött katona)

⁴ Salamon Ferenc: Dolgozatok II. 25-70. 1. 2, d. 18.1.

⁵ L. 11. 1.

LELENC, de még inkább a STRIKE és AZ AMERIKAI, két utóbbiban az alsó polgár szerepét karolja fel. — LELENC (1873.) Gyulai Pál a Lelenc kritikájában boncolgatni kezdi a népszínművet.¹ Szerinte a társadalmi irányt nem bírja meg a népszínmű. Erre alkalmasabb a regény. A komikai és bohózatos elemnek is ki kell válnia ebből az összegyűrt népszínműből; így születik meg a magyar vaudeville.² Az énekből és a zenéből előáll a magyar operett,³ az érzelmes, tragikai részből a polgári vagy a népdráma. A Lelenc — Gyulai szerint — ilyen kíván lenni. — Tartalma a következő: Szentesi Nagy Istvánnak a lányát, Julcsát elcsábították. A lány gyermekét titokban saját szüleinek ablaka alá lopta, hogy azok neveljék fel könyörületből. A gyermeket Bertók, Julcsának rossz útra tévedt bátyja találta meg és a pólyás gyermeket a Tiszába dobta. Szerencsére Erzsike a rektor másik lánya a gyermeket megtalálta és hazavitte. A gyermek az egész ház kedvence lett, később évek multán a jegyző és családja irigységből azt a hirt kezdte terjeszteni, hogy a lelenc Erzsikének a gyermeke. E miatt már majdnem meghíusult Erzsike férjhezmenése, ha Julcsa be nem vallja az igazságot. Csak-hogy ekkor újabb veszély fenyeget. Julcsát gyermekgyilkosságért perbe fogják. Birája a csábító volt és Julcsa volt olyan nemesszívű, hogy nem leplezte le csábítóját. Már elítéltek volna, amikor megérkezett bátyjának, Bertóknak levele, melyben bevallja bűnét. Julcsát felmentették és Bokori megsajnálva ezt a sokat szenvedett asszonyt feleségül veszi. — Sokan azt mondják, hogy ez iránydarab. Nem helyes, itt nincs szembeállítva egymással az alsóbb és felsőbb néposztály, az író nem a lelencház szükségességét kívánja hanem egy szegény lány története van adva, aki sokat tőr és szenved, s aki a darab végén szenvedése okozójának a bosszúállás pillanatában megbocsátva, az erkölcsnek (vagy ha úgy tetszik: a humanitásnak) legmagasabb fokán áll előttünk. Gyulai hasábokon keresztül foglalkozik a mű befejezésével. Szerinte a költő megnyugtató helyett csak elérzékenyít, pusztá könyörületre hangol, mi igen helyén lehet az életben, de nem drámai emóció, nem

¹ Koszorú. I86c.

² V. ö. Szigeti József darabjai.

³ Szigligeti ezzel is megpróbálkozott (Debreceni bitó)

költői igazságszolgáltatás.¹ Nem fogadom el Gyulai álláspontját. Az emberiségnek akkora mértéke, amelyet ez a lány tanúsít: erkölcsi halál a csábitóra és a legnemesebb költői igazságszolgáltatás.

Áttekintettük Szigligeti népszínműírói munkásságát.² Nagy sikereket ért el ezen a pályán. Sikereit — Greguss szerint — különösen két körülménynek tulajdoníthatjuk: 1. Szigligeti tökéletesen ismeri a színpadot s ennél fogva a siker biztosítása végett ügyesen tel tudja használni azokat az apró fogásokat, melyek nagyon hatásosak s melyek más íróknak tel sem tűnnek. (Joggal nevezi ezért Greguss Szigligetit «gyakorlati író»-nak a többi »elméleti színműíró«-val szemben.) 2. Jól ismeri a közönség ama részét, melynek műveltsége átlagos s amelynek tetszésétől mégis leginkább függ a mű sikere.³ — Mint népszínműíró úttörő volt. Kulturmissziót is teljesített azáltal, hogy leszorította a színpadról az addig divatban volt ízetlen német bohózato-
kat és így megakadályozta a németség nagyobb térfoglalását s egyúttal elősegítette a magyarosodást is a fővárosban. Megállapíthatjuk végül Gyulaival, hogy «Szigligeti népszínműveivel élénk részt vett azon diadalmas harcokban, amelyek társadalmi és politikai intézményeinket átalakították s őt nemcsak a drámaíró, hanem a hazafi koszorúja is megilleti.»⁴

SZIGETI JÓZSEF.

Szigeti József munkásságának érdeme voltaképen nem is a népszínmű körül keresendő. Munkássága legfeljebb csak akkor jelent fejlődési etappot a népszínmű történetében, ha elfogadjuk Salamon Ferenc nézetét a népszínmű lényegét illetően, aki szerint «a népszínmű vígjáték és semmi más». Szigeti népszínműveiben valóban a vígjátéki, sőt, talán a bohózi elem váuk uralkodóvá és ez ad sajátos karaktert darabjainak más népszínműveinkkel szemben. Ezért várta tőle Gyulai a nemzeti bohózat kialakítását, mert szerinte «Szigeti népszínműveit a bohózi elem túl-

¹ Koszorú. I. m.

² Sz. népszínműveinek számát pontosan megállapítani nem lehet. Csak azon népszínműveket tárgyaltam, amelyek irodalmi értékűek és azok, melyek — irodalmi kvalitás hiányában is — nagy sikert arattak.

³ Greguss Ágost: Tanulmányok. I- II. é. 1872.

⁴ Gyulai P.: Emlékbeszéd Sz. E. fölött.

nyomásába különbözteti meg rendes népszínműveinktől. Ő például jól ismeri az alsóbb néposztályok életét, élénk érzéke van a genreképi jellemzéshez, kedveli a komikai vonások bohózatos túlzását s nem hiányzik benne egy jó adag nyers, de nagyjában egészséges humor!«¹ Rendkívül jellemző Szigetire, mint íróra is az a mondás, amit Jászai Mari idéz Szigeti szájából: «Annak a legfelsőbb embernek beszélj ott a karzaton. Ha az megért, a többi közbeneső bizonyosan megért.»² — Salamon Ferenc a víg elem dominálásának szükségességét hangoztatja és ebből a szempontból Szigeti valóban nagy jelentőségű a népszínmű történetében. Sokkal helyesebb azonban Gjnolai felfogása, aki a népdrama kifejlődését sürgeti és a népszínműben ennek egyik láncszemét látja csak. Ezért tapsol Gyulai a Lelenc megjelenésekor, mert a fejlődés megindítását látja ebben az első népdramában.

Szigeti legnagyobb sikerű darabja: A VÉN BAKANCSOS ÉS FIA, A HUSZÁR (1855). Ez nemcsak mint írónak, hanem mint színésznek is nagy sikereket hozott. Frici hálás szerepét ugyanis ő játszotta. Meséje az, hogy a falusi korcsmárosnak félkegyelmű fiát, Fricit besorozták katonának. De Sugár Laci, a vén bakancsos fia, aki, szerelmes Ilonba, Frici testvérébe, hajlandó helyette elmenni, csak azt a feltételt kötötte ki, hogy a korcsmáros, ha majd visszatér, Ilont feleségül hozzáadja és az apját, amíg ő katonáskodik, istápolja. Laci el is ment katonának, de a korcsmáros ígéretét nem tartja be. Laci apját látni sem akarja, mikor Laci félkarral visszatér a háborúból, hallani sem akar arról, hogy lion hozzámenjen feleségül. Erre Lacinak az apja cselet gondolt ki. Pénzt rejt el egy ía tövében s ezt akkor ássa ki, mikor a kocsmáros látja. A korcsmáros ezek után azt hiszi, hogy a vén bakancsos és fia dúsgazdag emberek lettek. Mindenképen arra törekszik, hogy lányát minél előbb vegye el Laci, mert a kántor is szeretné hozzáadni Lidi nevű lányát. Mikor Laci és Ilon megesküdtek, akkor világosítja fel az öreg Sugár a korcsmárost a cselről, de ez akkor már beletörődik a megváltoztathatatlanba. — Salamon F. elragadtatással ír a darabról: „Nemcsak mint magában érdeklő, mulattató szín-

¹ Koszorú. 1863. Szécsi Mária c. darab bírálatában.

² Emlékiratai. 68. 1.

darab érdemel figyelmet, hanem mint oly tünemény, mely népszínmű irodalmunkban új és helyes irányt jelöl ki.”¹ Perényi József még ehhez hozzáteszi, hogy Szigeti a Vén bakancssal Szigligeti fölé emelkedik.² Ma már más véleményen vagyunk e darab értékét illetően.³ Az igaz, hogy Szigeti elhagyott bizonyos sallangokat, nem állítja szembe a népet és az úri osztályt, a Vén bakancsosban lévő verbuválás is más, mint a Szökött katonában: nem háttéri díszlet, hanem lényeges eleme a darabnak, de viszont az egész történet egy nagyon elkoptatott és valószínűtlen motívumon épül fei, a kincskeresés motívumán,⁴ és ha ehhez még hozzávesszük azt, hogy az egész darab, amelyben csak egy néhány jól megírt hatásos jelenet van Fricire alapozva, akinek jelleme erősen túlzott: akkor látjuk azt a nagy különbséget, amely Szigligeti és Szigeti között meseszövéssé és külső motiválás (belső motiválás Szigetinél is hiányzik) tekintetében egyaránt fennáll. A darab különben ma is állandóan szerepel a vidéki műkedvelő társaságok műsorán.

Kevésbé sikerült darabja Szigetinek: A CSIZMADIA MINT KÍSÉRTET. (1856). A magyar népeletből merített adomát dolgozott fel. Cselekménye nincs, ötleten fordul meg az egész. A kísértetjárás, ez a népies adoma nagyon sovány tárgy lett volna, szerzőnk is érezte ezt, ezért hozzákapcsolta még a csizmadia leányának és inasa szerelmének kifejlődését. A kettős mese jól van együvé kapcsolva, azonban a csizmadia öngyilkossági kísérlete, amely voltaképpen pointje az egész darabnak, teljesen indokolatlan, Miska csizmadia alakját Szigeti nagyon jól rajzolta meg. Szerepét is ő játszotta.

Meg kell még emlékezni Szigetinek egy vaudevillejéről, A CSÓKON SZERZETT VŐLEGÉNY-ről (1883). Csontai vidéki földesúr gyűlöli a színésznőket és gyűlölete odáig terjed, hogy kitagadással fenyegeti meg Béla öccsét, ha el meri venni Abrai Irént. Béla azzal védekezik, hogy az ő Irénje más, mint a többi s fogadást ajánl a bácsinak, hogy még ő is megcsókolná ötször is, ha szembe kerülne vele. A bácsi tartja a fogadást, Irén pedig előbb mint pa-

¹ Salamon F.; I. m.

² Perényi József: Sz. J. irodalomtörténet. 1915.

³ V. ö. Szász Károly; A magyar dráma a politikai elnyomás időszakában. Uránia. 1917.

⁴ V. ö. Vörösmarty M.; Kincskeresők.

rasztmenyecske, azután mint tót legényke, házaló zsidófiu, cigánylány, elszegényedett árvalány lopózik be az öreghez s mindegyik alakjában kivasal tőle egy csókot, hogy a hatodikat már mint Béla menyasszonya kapja a megbékélt bácsitól.

A KÍSÉRLETEZÉSEK KORSZAKA. (1871-75)

Tóth Ede fellépését megelőzően a népszínmű fejlődésében különböző irányú próbálkozásokkal találkozunk. Szigligeti a polgári drámával kísérletezik. Darabjai: Strike (1871), Amerikai (1872). — Nagy sikert arat 1873-ban Abonyi Lajos: A betyár kendője c. népszínműve. (A győri színház már 1872 ben színre hozza.) Eredetileg novellának írta meg Abonyi. Ez annyiban még teljesen a régi népszínműhöz hasonlít, hogy egymás mellett szerepelteti az úri és a parasztosztályt. De viszont észrevehető a darabon az is, hogy határozottan népdráma akar lenni.¹

Bandi, a gulyás számadó, kicsalja feleségét Erzsit az erdőre és ott egy kendővel felakasztja, hogy így elvehesse Zsófit, a csapláros leányát. Erzsi azonban nem pusztul el; egy alföldi városkában húzódik meg s özv. Kulcsárné aszszonyhoz szegődik, aki megszereti és menyének szánja. Erzsi nem meri a valóságot elmondani és éjnek idején menekülni akar a háztól. Ezalatt Bandit a lelkiismerete nem hagyja nyugodni; mindent felfedett anyjának, aki kisietett az erdőbe, hogy Erzsit elföldelje, de csak kendőjének a foszlányát találta meg. Fia ijedtében betyárnak áll s társaival meg Zsófival Kulcsárné házáat akarják kirabolni éppen azon éjjel, mikor onnan Erzsi menekülni akar. Férj és feleség egymásra ismert s mikor a háziak előrohannak, társai cserben hagyják Zsófit, aki foglyul esik. Erzsi kiszabadítja urát, de ezzel maga esik a betyárság vádjá alá s bíróság elé kerül. Nem akarván férjét elárulni, már csaknem maga jár pórul, mikor megjelenik Bandi, aki mindent bevall s vallomása végén agyonlövi magát. Erzsi kiszabadul, férjhez megy Kulcsárné fogadott fiához, András-hoz, akiről látja, hogy mennyire szívből szereti.

Ez a darab tipikus képviselője a múlt századbeli betyárromantika drámai költészetének, amely hőst csinál a pandúrok által üldözött, a törvényekbe folyton beleütköző pusztai betyárból és életének egyes fázisait úgy mutatja

¹ Galamb S. u. o.

be, hogy a közönség, amely belenyugszik ugyan a hős bukásába, emberi rokonérzéssel kíséri a hős küzdelmét. Hibája a darabnak epikus terjengőssége és szaggatottsága, ctē ezeket ellensúlyozzák értékes kvalitásai. A magyar néplélek mélységeire senki sem világított rá olyan megkapóan, mint Abonyi. Csárdabeli jelenete a söntésnél gubbasztó vén csárdr al, a fiatalok szeretkezésén ragyogva csüngő csárdásnéval, no és a vesztét érző betyár szerelmi tobzódásával, háttérben a cigányokkal, olyan jelenet, hogy festen sem lehet különbet.¹

11874-ben kerül színre Bérczik Árpád Székelyföldön c. nemzetiségi színműve. (E darab tárgyalása később következik.)

Íj Ugyancsak ebben az évben adja elő a Nemzeti Színház Rákosi Jenő A Ripacsos Pista dolmánya c. népszínművét. Érdekes, amit ennek a darabnak keletkezéséről mond el az író az emlékezéseiben: „A dolog úgy esett, hogy mióta Blaháné és Tamássy ismét divatba hozták a népszínművet, felsorakozott az egész népszínmű repertoár a Nemzeti színház deszkáin. *Én sokat voltam ott és mindig bosszantott, hogy ezek a népszínműi hősök és hősnők, mihelyt a darab hőfoka a rendesnél feljebb emelkedik, azonnal kiesnek paraszti lelkiségükből és rögtön az Oféliák nyelvébe csapnak át. Meg kellene próbálni, nem lehet-e az indulatok egész skáláján a maguk egyszerűbb, paraszti nívoján megtartani a népszínmű szenvedélyeit is.*² Egyszer aztán fogtam a legközelebb fekvő témát; a gazdag paraszt gögijét, a fia szerelmét a házba fogadott árvalányhoz, amely természetesen a családot feldúlja — és megírtam...” Az eddigi népszínművek találó kritikáját látjuk itt. Ez az ok, t, i. az Ofélia hang, amiért a népszínmű hanyatlani kezdett, Rákosi a parasztok ábrázolásának a romantikából való kiemelését és lélektanilag realisabb megalapozást kíván. — A Ripacsos Pista realista négdráma?^— Bangó Dömötörnek van egy fogadott leánya, Vicá7 akibe Gyurka fia beleszeret. Bangó a molnár gazdag leányát szánta a fiának, mert tartozik Semmise zsidónak. Ripacsos Pista is szereti a leányt. Ezért Vicát elüzi. Pista lop. Bangó kertjében ássa el az 1400 forintot. A szolgabíró megismeri a pénzt. Bangót elfogják, de Vica felfedi, hogy a pénz az ő öröksége.

¹ Vö. Rákosi Magdolnájának keletkezésével.

² Az én ritkításom.

1874-ben kerül színre a Budai Színkörben Az Apostol c. népszínmű. Résztvett az 1872~es pályázaton, de erősen egyházellenes felfogása miatt állami színházban nem kerülhetett színre. Szerzői Toldi István és Bérezik Árpád.¹ — Kazár Emil Kincskeresők c. darabja a teljes népies felé törekszik.

Az 1874-es pályázaton, ahol a Falu rossza lett a győztes, még másik két darab tűnik fel: Margittay Dezső Cserebogár és Abonyi Panna asszony leánya c. darabjai. Mindketten a Szigligeti-féle irányt követik.

A Cserebogár 1875-ben került színre. 5 felvonásos énekes népszínmű. — Meséje 1850-ben történik. Kornai huszárörnagy leánya, Ilona a szabadságharc alatt titokban báró Széky honvédtiszthez ment feleségül. Báró Széky most mint falusi árus álruhában kóborol. Ilona szeretne találkozni férjével. A találkozást Ilona cselédje, Cserebogár hoz^a létre. A falusiak ezt leleplezik, mire a dolog ódiumát Cserebogár vállalja magára s ezért a fia, aki bírói állást tölt be, elhagyja. Kornai, aki eddig semmit sem tudott a házasságról, megbocsájt leányának. Végül Cserebogár is boldog lesz a fiával, mert kiderül, hogy ő báró id. Széky törvénytelen leánya. — Az elgondolás messze van az igazi népszínműtől.

A Panna asszony leánya már jobb ennél. Meséje a szabadságharchoz kapcsolódik. Inkább társadalmi dráma, mint népszínmű. A forradalmi átalakulást mutatja be minden tendencia nélkül. Az egykorú kritikában olvashatjuk a darabról: „Abonyi népszínművének koránt sincs annyi irodalmi értéke és színpadi hatása, noha e mű egyenest a színpad számára készült, mégis csak egy novella a színpadon.”

A NÉPSZÍNMŰ FÉNYKORA.

(1875 — 80.)

Ez a népszínmű, amelyet Szigligeti alapított meg, Tóth Edében és Csepregyben érte el csúcspontját. Közben természetesen meg is változott! E kornak tárgyalásánál azonban nem elégedhetünk meg e két kiváló író munkásságának ismertetésével; két fontos eseményről is meg kell

¹ Galamb U. o.

emlékezni: 1. a Népszínház megnyitása, 2. Blaha Lujzának és Tamássy Józsefnek a Népszínházhoz való szerződéséről.

1875. okt. 15-ike nagy ünnepe volt a magyarságnak: ezen a napon nyitották meg a király, a trónörökös, valamint az összes miniszterek jelenlétében a Népszínházat. Új csarnok nyílt meg az előadó művészek és irodalom fejlesztésére. Mindenütt nagy örömet ébresztett ennek az állandó színháznak a megalkotása, „Egy régi óhajunk teljesült ma — írja a „Fővárosi lapok” — a Népszínház megnyitásával. Óhajtottuk ezt nemcsak a művészet, hanem a főváros megmagyarosodásának érdekében is. Adja Isten, hogy az új csarnok hivatásának mindkét irányban¹ a legteljesebb mértékben megfeleljen. — Az igazgatói állásnál Rákosi Jenőre, az akkor már általánosan ismert íróra esett a választás. Ő aztán ritka műértelemmel és szakavatottsággal látott hozzá az ideális kulturmisszióhoz. A nivó csak emelkedett, mikor a nemzet csalogányát, művésztünk büszkeségét, Blahánét és kiváló partnerét, Tamássyt a színházhoz lekötötte.

A fősúlyt a népszínmű fejlesztésére, a népelet jellegzetességeinek kiemelésére kellett fordítani. Annak érzelmi világát felöleli a népdal, melynek interpretálója csak olyan Istentől megáldott tehetség lehet, mint Blaha Lujza. Az ő neve össze van forrva a népszínház minden kiemelkedő mozzanatával és össze van forrva azzal a válfajjal, melynek ő volt a teremtő lelke, ihletett csalogánya. — Tamássy is csakhamar a közönség kedvence lett. Legnagyobb sikerét Göndör Sándor alakításának köszönhetette, melyet Tamássy oly művészettel játszott meg, hogy a fővárosi sajtó egyhangú kitüntető elismerését érdemelte ki. Megjelenése is — amint az egykorú kritikák kiemelik — predesztinálta arra, hogy szerepkörében művészi nagyságra emelkedjék. — Blaháné és Tamássyvai derült fel a magyar népszínmű fénykora és nem ők voltak az okai annak, hogy a népszínmű hamarosan — Tóth Ede és Csepregy halála után — dekadenciába süllyedt.

¹ Népszínmű és operett.

TÓTH EDE.

Tóth Ede írói attitűdjét az eddigi népszínműíróktól eltérően bizonyos népies színezet jellemzi. Szigligeti városi ember, Tóth Ede a falu gyermeke. Szigligeti nyilatkozatai, de színművei is azt bizonyítják, hogy ő csak könyvekből ismerte a parasztokat s ezért, no meg a színi hatás kedvéért is, igen gyakran a valóságtól eltérően állítja elénk a népi jeleneteket. Ezzel ellentétben Tóth Edének az ő teljesen népies darabjaiban állandóan érezzük azt az író, aki a népet közvetlenül tapasztalásból ismeri és huzamosabb ideig a nép között élt. Szigligeti problémákat akart megoldani népszínműveivel, Tóth E a népszínművet a népeiében rejlő költői, elsősorban drámai elemekért kultiválta. És meg volt hozzá a tehetsége — ami a többi "népszínműíróból Csepreghy kivételével hiányzóit — hogy meg tudta látni, fel tudta fogni és alakítani ezeket a drámai elemeket. Ebből következik, hogy mindegyik művében van drámai mag, amely mindenestől népi Így természetesen hiba volt a stilizáltság, amely a tárgy drámaiságát megrontotta, de ettől Tóth E sem tudott szabadulni. De emellett vannak igen értékes kvalitásai, a meseszövében és jellemrajzban igen leleményes. Különösen ki kell emelni nyelvének tiszta népies zamatát.

A Falu rosszát 1875. jan. 15-én mutatták be a Nemzeti Színházban, de még ugyanebben az évben a Népszínházban is játszották.

Göndör Sándor, a kikiáltott »falu rossza« ivásra adta a fejét, mert Feledi bíró nevelt leánya, Bátki Tercsi nem ment hozzá feleségül. Tercsinek éppen most van a kézfogója Lajossal, a bíró fiával. Gonosz Pistának, a falu bakterének tanácsára Sándor elmegy Felediékhez. Kihivatja Tercsit s midőn ez hetykén felel neki, rálő s azután maga is öngyilkos akar lenni, de a golyó a levegőbe repül.

Az első és második felvonás között egy év telik el. Sándor kitöltötte fogságát, hazajön, hogy bucsut vegyen a falutól. Nagy mulatozást csap a makkhetes zsidónál és három nő is lesi: Boriska, a bíró leánya, ki már régóta szerelmes belé, Finum Rózsi, a kikapós menyecske és Bátki Tercsi. Göndör a bíró háza elé megy a cigányokkal s ott az éppen lopni akaró Gonosz hátán vereti a cimbalmot. A gógös bíró sértést lát ebben és majdnem összeverekednek,

Gonosz, hogy a lopás alól mentse magát, elárulja, hóilátta Boriskát az éjszaka leselkedni. A lány Tercsit is elárulja. Az apa a lányát kitagadja, Lajos pedig hűtlenséget gyanítva, végkép elkeseredik.

Finum Rózsi szeretné magát Sándorra kötni, csakhogy ennek egyáltalán nem tetszik ő. Ott hagyja hát. Bujdosni indul s találkozik Feledi Boriskával, ki nyíltan bevallja szerelmét. Göndör azonban nyíltan kimondja, hogy nem tudja szeretni. Az elbúsult leány erre vízbe ugrik, Sándor kiment, hazaviszi s megbékélve Feledivei, annak veje lesz.

Kompozíciójára nézve a darab elhibázott. Először is az első felvonás teljes befejezett kerek egységet alkotói Ebből a szempontból lényegtelen, hogy halálthozó-e a golyó vagy nem. Azután pedig oly komoly összeütközés után békés megoldás nem lehetséges. Az első felvonás Göndör Sándora nem vehet el mást, csak Bárti Tercsit, különben a megoldásnak tragikusnak kell lenni és nem vezethet egy békés családi tűzhely megalapításához. Amint a kompozíció az első felvonás után derékban ketté törik, úgy törik meg Göndör Sándor alakja is. A második felvonásban nem ő a dráma hőse, inkább Gonosz Pista, aki sokkal aktívabb, mint Göndör. Pozitív befolyással van a cselekményre. Göndör Sándor lélektanilag elhibázott alak. Nem sok jót mondhatunk a két női főszereplőről. Olyan hangon beszélnek, annyira szentimentálisak, mintha legalább is grófkisasszonyok lennének, nem pedig egy falusi bíró leányai. Ezen hibákkal szemben jelességei a darabnak a sikerült genre alakok. Kitűnő alak Gonosz Pista, ki világnézetének egészséges humorával annyiszor megnevettet. Sokan tagadták Finum Rózsi létjogát, s szerintök csak B. J. kedvéért van teremtve. Az igaz, hogy a cselekményre alig van befolyása, de Tóth E, a típus kedvéért vette fel. Rózsi a megtévedt falusi nő típusa, ki azért az egy botlásért még nem akar lemondani az élet örömeiről. Cserebogár Jóska, Kónya kántor. Makkhetes Jóska duzzadnak az élettől. Ezek az alakok s a kitűnő érzékkel beleszótt dalok hangzatossága s az egészen átlengő falusi illat hatása és a főtörténet stilizáltsága ellenére is az a rendkívüli drámai erő hosszú időre biztosítja a mű sikerét.

Fönnebb azt mondtuk, hogy T. E. drámái problé-

¹ Papp Károly: T. E. élete és művei. Kvár, 1894.

mátlanok Szigligetiével szemben. Ilyen tekintetben igaz is, mert T. E. nem az úr és paraszt között fennálló ellentétet akarta elsimítani. Ő par excellence paraszt társadalmi problémákat vet fel darabjaiban, A Falu rossza nemcsak egy szerelmi történet. Sokkal több ennél. Egy egészen modern és máig is sokszor feldolgozott probléma van benne: a gazdag paraszt gőgje és megvetése a szegényebb iránt.

A kintornás család (1875) már lényegesen gyengébb”. Nem marad meg a parasztok között. Szigligeti tanácsolta ezt neki. A mesterosztály körében játszódik le a történet. — Bimbó Laci éppen esküvőre készül Pergő Jucival, amikor megjelenik Fúvó Máté, a kintornás, Mari leányával és annak gyermekével, aki Bimbó Lacitól származik. Midőn Mari Jucitól megtudja azt, hogy másnap lesz az esküvő, felsikolt, de azonnal összeszedi magát és készül az esküvőt megakadályozni. — A második felvonás a recski ma-Komban Bimbóéknál játszódik le. Itt megismerkedünk Laci édesanyján kívül a mostohatestvérével, Károllyal, egy tisztességes, derék vasúti bakkal. Az odaérkező Marit Laci felismeri, de durván elutasítja magától. Végre is kénytelen bevallani, hogy Mari az ő szeretője volt, a gyermek is az övé. Erre Juci apja Pergő Gerzson a lányát hazaviszi. — Laci lelkiismeretfurdalásai miatt már már öngyilkosságot akar elkövetni, midőn egy szerencsés véletlen jön közbe: Károly beleszeret Mariba és elveszi feleségül. Fúvó Máté is megbocsájt, midőn elhitetik vele, hogy nem Laci a csábító, hanem Károly, Pergő Gerzson is hozzáadja leányát Lacihoz.

A darab, bár a bemutatón nagy sikert aratott, nem sokáig maradt a színpadon. Szerkezete kompakt. Hiba az, hogy a főtörténet csak az első felvonás végén kezdődik. Addig Samu, a molnárinas a főszereplő. Itt is rendkívüli drámaiság nyilatkozik meg és a befejezést, a Falu rosszához hasonlóan, békésen oldja meg, de a mellékszereplők közéj sem olyan sikerültek, mint ebben a darabban.

Tóth Edének utolsó nagy alkotása A tolonc, melyet 1876. májusában — a költő halála után — mutatott be a Népszínház. A szerző itt teljesen megválnak a falu népétől, részben a fővárosba ülteti át darabja meséjét. Voltaképen az egész darab nem más, mint egy szegény sorsüldözött lánynak, Liszkának a története, ki szépsége miatt sokat szenved és végül is egy nemes férfi oldalán boldog lesz.

Cselekvénye túlságosan egyszálús ez is nagyon sovány, jól rajzolt alak Mravcsák a vándorlegény típusa. T. E. azt mondta, hogy a második felvonás megmenti a darabot, igazsága is volt. A darab legragyogóbb jelenetei itt vannak, különösen remek Liskának anyjával Ördög Sárával való találkozása és az öngyilkossági jelenet, itt T. E. ama meg-rögzött felfogás ellen harcol, mely a nép gyermekében minden nemes érzés és gondolkodás lehetőségét tagadja s már pusztán gyanú alapján pálcát tör felette, származásánál fogva pedig minden gonosz tett kútfejének tartja.¹

Tóth Ede a legelőkelőbb helyet foglalja el népszín-műirodalmunk történetében. Ha sikereinek okát kutatjuk, úgy azt a közvetlen népies hang és rendkívüli drámai érzéke mellett fejlett színpadi technikájában találhatjuk meg, amely még ma sem teszi elavulttá és belépést biztosít számára a színpadra. Legnagyobb dicséret, amit mondhatunk róla az, hogy még a mai nézőhöz is közel tud férkőzni és a jazz zene helyett pépies dalait és melódiáit tudja a hallgatók ajkaira lopni.

CSEPREGHY FERENC.

Asztalos legényből lett drámaíróvá. Autodidakta volt. És ez sok mindent megmagyaráz, iskolás előképzettség, esztétikai alapelvek ismerete nélkül teljes közvetlenséggel foghatta fel a külvilág benyomásait. A népmese naivitása erősen megkapta. Ez teszi egyéniségét olyan kedvessé és ez domborodik ki leginkább népszínműveiben. Minél érdekesebb és hangulatosabb mesék szövése és megkapó hatásos jelenetek Írására törekedett. Képzete friss és gazdag. Darabjainak szerkezete nem rossz, de nem folyik mindig a jellemekből, úgy fűzi-fonja a cselekmény szálát, ahogy az mesemondó kedvének a legjobban megfelel. Gazdag komikai erő lakozik benne s nagy érzéke van a helyzetkomikum iránt. Lelemény dolgában a legszerencsésebb írók közé tartozik. Az bizonyos, hogy Csepreghy legkiválóbb népszínműíróink közé tartozik. Hogy melyik volt nagyobb: Tóth Ede vagy Csepreghy, eldönteni nem lehet. Mindkettőnek vannak igen értékes kvalitásai és fogyaté-kosságai egyaránt.

Első munkája a Két menyegző c. népszínmű 5 kép-

¹ Papp K.: I. ra. 211. I.

ben (1876), melynek tárgyát Jókai Mór ily című elbeszéléséből merítette. Közepes sikert ért el.

Igen nagy sikert aratott A sárga csikó c. 3 felvonásos népszínművével (1877). Kéky Lajos azt állította, hogy forrása Besze János: Az életunt betyár c. népies elbeszélése.¹ Ezt a téves megállapítást átvette Perényi József is, aki hosszabb tanulmányt írt Csepreghy Ferencről.² A tévedés onnan van, mert az életunt betyár első fejezetének címe A sárga csikó. Több köze Csepreghynek nincs ehhez a műhöz.

A jómódú Bakaj András lányát, Erzsit Csorba Lacinak ígérte oda, pedig Gelecséri pusztabiró fia, Peti is örömet elvinné. Laci és Erzsi lakodalmára gyülekezik a vendégség, de a menyasszony késik. Végre megjön édes anyjával és elmeséli, hogy a viharos Tiszába vesztek volna, ha egy öreg csikós pányvát nem vet oda nekik s ki nem yontatja őket. — Ez a csikós nem rfiás, mint Laci apja, Csorba Márton, akit a sárréti tisztartó meggyilkolásáért 15 évre ítélték s most szabadult ki. Pedig a gyilkosságot és a sárga csikó elrablását Pityke Bandi követte el, de sikerült neki elmenekülni. Valahol jómódú gazda lett belőle. A gyilkosságról csak két koldus tud, akiket pénzel a hallgatásért. Azok hallgatnak is, csak egy öreg csárdásnak beszélték el a dolgot a „Hólyagosában. Közvetlenül a lakodalom előtt nagy meglepetés éri Lacit, mert a pusztabiró fiának kikoszorúzása miatt elárulja Laci előtt apja bűnét s azt, hogy az öreg kiszabadult és otthon is van. Laci ott hagyja a lakodalmas népet s elkeseredve rohan haza. Az öreg Márton gazda csakugyan otthon van már s elbeszéli szomszédjának, az ícig zsidónak, hogy a lány kimentése után idegen csikón jött haza. A zsidó rémulten ismer rá a csikóban az uraság híres sárga csikójára.

Laci az anyjával hazaér, jönnek Bakajék is s Erzsi nagy örömmel ismer rá az öreg Csorbában megmentőjére. De most meg a pusztabiró jön embereivel, hogy elfogja a sárga csikó tolvaját. Laci magára vállalja a lopást, elmenekül a pandúrok elöl és betyárnak áll. Erzsi édesanyjával együtt utána megy a „Hólyagos”-ba, a betyárok csárdájába Odamegy Márton is. Erzsinek sikerül a pandúrok

¹ Irodalomtörténet. 1915. '253 1.

² Szt. Akadémia értesítője. 1918. 154-171, !,

³ Galamb S. i. m.

elől megmenteni Lacit. Márton, bár megtudja, hogy Bakaj a gyilkos, a fia kedvéért újra magára veszi a bűn látszatát s a fiatalok így egymáséi lehetnek.

Sokszor összevetik a Falu rosszát a Sárga csikóval s oda konkludálnak, hogy Csepreghy darabja sokkal derültebb, könnyebb fajsúlyú a Tóth Ede darabjánál. Ezt tévedésnek tartom. Igaz, hogy a S. Cs. derültebb színészű, mint a Falu rossza, de viszont a tárgya mélyebb, komolyabb és tartalmasabb. A Falu rosszában egy elkeseredett legénynek elvesztett szerelme és egy naiv leánynak titkolt szerelme: némi összeütközés és veszedelmek után célhoz érnek. A S. Cs.-ban a paraszt életnek vészes és végzetes bonyodalmaikat éljük át. Hatalmas ellentétek állnak szemben egymással. A bűnös, aki boldogul, de lelkiismerete folyton nyugtalanítja; az ártatlan, aki szenved és bosszúért liheg, a gyermekek szerelme, melyet megzavar az apák bűne. Fiú és apa kerülnek egymással szembe, a fiú szívében a kegyetlenség és fiúi önfeláldozás egymás mellett természetesen, az apa, aki a veszendő fia után fut, kinek bosszútól tajtézkzik ajaka és mégis meg tud bocsátani, a gyermeke boldogságáért.¹

Igen nagy sikert ért el Csepreghynek másik darabja A piros bugyelláris (1877).

Huszárok érkeznek Tölgyesre, köztük Csillag Pali őrmester, aki még ma is szerelmes Molnár Zsófiába, aki azóta már férjhez ment a bíróhoz, Török Mihályhoz. Csillag Pali erről mit sem tudva, panaszolja el a bírónak, hogy a szakasz pénzét egy piros bugyellárisban elvesztette. A bíró felajánlja neki a pénzt, csak arra kéri, hogy amíg ő távol lesz, vigyázzon a házra és feleségére. De amikor az őrmester látja a ravaszsgot, visszadobja a bírónak a pénzt. S mikor Kósza Gyurka révén a kapitány is tudomást szerez a pénz eltűntéről, a bírót gyanúsítja a feladással s elkeseredve megy vissza Zsófihoz. Az asszony, hogy ne maradjon egyedül vele, meghívja még másik két ismerősét: Pennást a jegyzőt és Héjast, az ispánt. A bíró hazatoppan és haragjában elkergeti feleségét a házából. Már ott ül a bíróné az udvaron a ládikáin, mikor jön Kender Juli nevelt leányával, Mencivel, aki a bírónak a leánya s hozzák az őrmester náluk felejtett piros bugyellárisát. Csillag

¹ Perényi: I. m.

Palit természetesen szabadon engedik s a biró is örömmel veszi vissza a házába feleségét.

A darab egészen vig hangulatú és ez nagyon jól illik ehhez a népmeséből vett történethez. Egyetlen darab, ahol a stilizáltság nem kirivé, egyenesen szükséges a selyem ingváll, a piros papucs, az ünnepi ruha, másképp a mese naivitása szenvedne sérelmet. Legkitűnőbb a darab befejező jelenete, amikor a szereplők a tragikus és komikus megoldás borotvaélén táncolva (a piros bugyelláris elvesztése miatt), a tragikus végből Csepreghy happy-end alkalmazásával nemcsak a darabot oldja meg bravúrosan, hanem ezzel az egyik legkitűnőbb magyar népszínmű végére is tesz pontot.

A NÉPSZÍNMI HANYATLÁSA¹ (1875-96). I. (1875-1880).

Paradoxonnak látszik, de mégsem az, hogy egyszerre beszélhetünk a népszínmű fénykoráról és hanyatlásáról. Tóth Ede és Csepregy működése által a népszínmű virágjában volt és maradt is (kb. 1880-ig), de a többi népszínműírók művei a hanyatlás képét mutatják a színpadon s az irodalomban egyaránt. Legjobban láthatjuk ezt a Népszínház előadásainak statisztikájából. 1879-ig 510 estén játszottak népszínművet. Ebből Csepregy 229, Tóth Ede 98, Szigligeti 60 előadással szerepel. Tehát egyedül Csepregy színműveit többször játszották, mint az összes többi népszínműveket együttvéve. S míg a Falu rossza 60. előadására nem lehetett jegyet kapni és a Szökött katona változatlanul nagy érdeklődés mellett megy, addig a többi darabnál *tíz előadás* már sikernek számít. Mielőtt a hanyatlás okaira rátérnék, vizsgáljuk a népszínmű további történetét.

Rátkay László Arany János Ágnes asszonyát dramatizálja. Alig változtat a főtörténeten. Ágnes asszony és férje Vércse boldogan élnek egy ideig. De összevesznek valami miatt s Vércse elrohan. Öngyilkos lesz. Ágnes utána megy s néhány perc múlva véres kendővel örülten lép elő. Az erdőben bolyong s véres kendőjét mossa állandóan. Újra találkozunk Vércsével, ki könnyű sebet ejtett magán. Keresni indul Ágnest. Éppen akkor ér a patakhoz, mikor Ágnes a hídról a patakba esik. Kimentí és boldogan élnek továbbra is. A darabhoz — gondolom — nem szükséges kommentár. Ilyen és ehhez hasonló darabok után természetes volt a népszínműnek a színpadról való letűnése.

Sokáig a színpadon marad Györy Vilmos Nótás Kata (1879) c. népszínművel A darab tartalma az, hogy Varga Sándor feleségül akarja venni Boros András csöszuram leányát, Katát, akit dalos természete miatt Nótás Katának

¹ V. ö. Rakodczay Pál: A népszínmű hanyatlása. Művészeti Lapok 1896, Jakab Ödön: A népszínmű haldoklása. Pesti Hirlap. 1915.

neveztek el. Sándor éppen kérőben van, mikor apjával, Tamással elhitei egy öreg asszony, hogy Katának már gyermeké van. Az öreg Varga magán kívül rohan Boro-sékhoz. Tudni sem akar többé a leányról, ki ártatlanságát hangoztatva minden felvilágosítást megtagad. Sándor is ingadozni kezd már. Végül is Julcsa, Sándornak a testvére beismeri hogy a gyerek nem a Katáé, ki csak gondozta, hanem az övé s így Varga Tamás is beleegyezik a házasságba. — Beöthy nagyon dicséri a darabot. Különösen kiemeli a gondolat tisztaságát, népies harmóniáját, a hang egyenletes költői voltát. Dicséri nemes és emelkedett fel-fogását, ami az akkori népszínművekben meglehetősen ritka volt. Bizonyos tagozódást látunk a népszínműveknél.¹

Még tovább él a Szigligeti típus. Ilyen ifj. Ábrányi Kornél: A kis gróf szerelme (1877) c. darabja.

Városi tárgyú népszínművek: Tóth Kálmán: Az Ördög párnája (1875). Egyetlen paraszt szereplője sincs. Ilyen még Lukácsy Sándortól A csirkefogó.

Történeti népszínműveink: Szigeti József: Mátyás király első kalandja (1875), Abonyi Lajos: Ambrus bácsi (1876). Varga János: A malom alatt. Meséje az 1831-iki kolera-lázadáshoz fűződik.

Népdráma nyomait mutatja Papp Miklós erdélyi író két darabja: 1. Judit asszony (1878). 2. Az ördög bibliája (1879). Iparos körökben játszódik a darab. Az ördög bibliája a kártya. Kolozsvárott került színre mindkét darab. Szigeti József: Nagyralató (1879).

Nyíró Sándor Arany János Fülemiléjét dramatizálta. Jambusokban beszélnek a szereplők.² Nemzetiségi népszínművel is találkozunk, de ez a népszínmű fajta csak később jut teljes kifejlődésre.

A NÉPSZÍNMŰ TÖRTÉNETE A MILLENIUMIG.

(1880-96).

A Népszínmű hanyatlása — amint márfönnebb mondtam — már Tóth Ede és Csepreghy korában megkezdődött, de az ő nagy sikereik miatt nem volt ez annyira

¹ Galamb S.: U. o.

² As itt felsorolt darabok nagyrésze nyomtatásban nem is jelent meg. Irodalmi értékük nincs, csak könyvészeti szempontból van jelentőségük.

észrevehető. Haláluk után megszűnt a népszínmű virágzása. A hanyatlásnak főoka: az igazi népszínmű-költők hiánya. De más okok is hozzájárultak ennek a népszerű műfajnak elsorvadásához. A stilizáltság miatt a népszínműből csak népi elemekkel dolgozó operett lett, melynek épügy meg voltak a maga üres sablonjai, mint az operettnek. — Azután a parasztot egyik akkori író sem ismeri oly igazán, hogy a divatos naturalizmus igényei szerint élethiven tudná elének állítani. Innen magyarázható a különböző' uépszítműfajták keletkezése is. A népszínmű-írók ugyanis többnyire dilettánsok voltak, akik nem ismerték a paraszti életet, a paraszt problémáit és ezért téma hiányában kénytelenek voltak a népszínmű kereteit tágítani. így lett városi-, történeti-, nemzetiségi népszínmű, stb. és ezek közül is egyedül a nemzetiségi népszínmű maradt meg annak, aminek indult, t. i. bemutatni egy népszokásait a többi népszínmű-fajta keveredett egymással s így még siettette a népszínműnek a színpadról való letűnését. 1881-ben már nyilvánvalóvá lett a népszínmű bukása. A lapok, különösen a Hon és az Ellenőr koncentrált támadásokat intéznek Rákosi, mint a Népszínház igazgatója ellen, hogy az operettet favorizálja a népszínművel szemben. Rákosi nem szándékosan csinálja ezt. Egymásután írja ki a népszínmű-pályázatokat, de teljesen meddón. Megtörténik az, hogy pályanyertes darabok két előadás után lekerülnek a színpadról és így természetesen a népszínmű és operett küzdelméből az utóbbi kerül ki győztesként.

A NEMZETISÉGI NÉPSZÍNMI TÖRTÉNETE.

Szigligeti írta az első nemzetiségi népszínmvet A háromszéki lányok címen (1861). A témát Jókaitól vette. Az erdélyi Háromszék viselete, népszokásai kerülnek bemutatásra. Csak a »Maros vize folyik csendesen« c. dal maradt énn belőle.

Bérezik Árpádtól a Székelyföldön 1874-ben került színre. Meséje az, hogy Tompos Bálint jegyző fogadott lányának, Magdának pénzét elkölti és így a jegyző nem engedi meg, hogy fia elvegye ezt a lányt, De később kiderül, hogy a lánynak nagy földbirtoka van és a jegyző nagy bosszúságára egy oláh bojár veszi feleségül Magdát. — Székely tájszólással beszélnek a darabban.

1879-ben mutatták be Kolozsvárott Moldován Gergelytől A szép Ileána cigány-népszínmvet. Ugyanennek a szerzőnek másik darabja: Flórika szerelme, eredeti román da[okkal és táncokkal élénkített népszínmü.

Nagy sikert arat Almási Balogh Tihamér: „A tót leány c. nemzetiségi népszínmvével (1882). — irodalmi értéke csekély, de százas szériát ért el. A tót fajtát ömleszt be a magyar milieube, sőt drámai konfliktusát is ebből a két fajiságból meríti. A lány tót mivolta ellenszenves a szerelmes legény anyjának, de a lány abszolút emberi értéke érvényesül a gögös anya elfogultságává! szemben,

Follinusz Aurél Náni c. népszínmvében svábokat szerepeltet.

A többi népszínmü A piros bugyelláris nyomán vagyis vígjátéki alapon mozog tovább anélkül, hogy a fölkapott mintát egy utánzata is elérné költői becsben s a siker tartósságában. Tán legközelebb férkőzik hozzá Bérezik Árpád Igmándi kis pap c. népszínmve (1882). A szerző határozottan vígjátékírói tehetség. Leleményes, ötletes, víg és magyar. Mindig természetes és kedves. Emberei élnek. Tud beszéltetni, csakhogy mindezeket a jó tulajdonságokat dilettáns színvonalára süllyeszti le hallatlan felületessége és pongyolasága. Inkább csak vázlatokat nyújt. Alakjai falusiak, de nem parasztik, aminthogy tárgya sem népies.

Arról van ugyanis szó, hogy Nagy János tanító és felesége Ferenc fiukat papnak szánták, be is adták már kispapnak a szemináriumba, ámde »a leendő püspök« szerelmes Esztibe, a gyámieányukba s élénk küzdelmek után kivetkőzik a reverendából, hogy választottját oltárhoz vezesse.

Az 1881-ik pályázatot Csobánczy Kóródi Pál Legény bolondja c. népszínműve nyeri el. Mindenki nagy várakozással tekintett a darab elé s Kóródiba egy második Tóth Edét láttak. De nagy volt a csalódás. A legenyhébb kritika is így szól a darabról: kopott elemekből szőtt, gyér cselekményig lassan mozgó história; dialógja jó s nyelve magyaros, de keresetten népies, — Rövid ideig él a színpadon.

De nem sokkal jobban jártak ennél a következő megdicsért népszínművek sem. Borzáné Marcsája (szerzője; Almási Balogh Tihamér). A becsület szegénye (Makrőczy János) és a Toborzás (Rátkay László).

Az 1881.-i pályázatot Almási Bodogh Tihamér Miliári c. népszínműve nyeri el (4 felv.) Tulajdonképen nem is népszínmű, hanem fővárosi életkép. Blaha Lujza tartotta valameddig a színpadon.

Csiky Gergely is megpróbálkozik a népszínművel, de Szépleányok (1882) c. népszínműve nyomtalanul vesz el.

Messze kiemelkedik az ókor béli darabok közül Gerő Károly Túri Borcsa c. népszínműve (1883). A szerző Tóth Ede és Csepreghy után halad. A nagy tetszéssel fogadott darab meséje a következő: Túri Gáspár gazda Borcsa lánya szerelmes Tornya Gábor ispánba, akit azonban apja, Tornya kasznár elűzött a házától s így nem csoda, hogy a jómódo Tun leányát inkább Ferenchez, özv. Gombosné derék fiához erőlteti feleségül. Az esküvő napján a hirtelen haragú Gombosné keményen bánik a szomorgó Borosával, a szemfüles ispán is előtöppan s azt ígéri Borosának, hogy nőül veszi; ha megszökik vele. Az elkeseredett lány csakugyan vele szökik. Kisül azonban, hogy Tornya Gábor közönséges svihák, Borcsa kiábrándul belőle s miután a horti plébános szülői engedélye nélkül nem adja őket össze, nem akart tovább menni Gáborral s ott hagyja. Ez utána menne, de eléje toppan Ferenc, birokra megy az erőszakoskodó ispánnal s már le is gyűrné, midőn ez lefegyverezi azzal a kijelentésével, hogy Borcsa már szeretője, A harmadik felvonásban persze kisül, hogy Gábor megint hazudott s Ferenc és Borcsa egymáséi lehetnek.

A tárgy elég romantikus s nem népies. De Gerőnek nagy erőssége, hogy kitűnően ismeri a színi hatás eszközeit. — Gerő többi népszínművei: Tunikás leányok c. fővárosi életkép (1886), Uzsai gyöngyök (1888) A kis madaram (1892).

Tóth Ede követője Rátkay László is. Hasonlóan szerkeszt és ír — csak az ő nagy költői ereje híján. 1886-ban adták elő legsikerültebb népszínművét, a Felhő Klárit. — Aba András szerelmes az anyja nevelt leányába, Felhő Kláriba, de eltitkolja szerelmét, mert azt hiszi, hogy Klári Fátyol Ferkóba szerelmes. A leány viszont András hallgatagságát iránta való közönbösségre magyarázva, elfojtja valódi érzését, hozzámegy a csélcsep Ferkóhoz. Ez csakhamar elhanyagolja őt a kacér Viola kedvéért, az aszszonyka búsul s bár titkolja bánatát, András fölfedi az igazságot s másodszor is erőt vesz szívéen, midőn Ferkót a feleségének tartozó hűségre kényszeríti. Későn! Klári, mióta tudja, hogy András őt szereti, nem akar többé Ferkó neje lenni, aki midőn látja, hogy hiába kérleli maradásra feleségét, rálő, de elhibázza s egy második golyóv! véget vet a maga életének. — A házasságtörési motívum nem igen illik bele a paraszti történetbe. A darabnak különben nagy közönségsikere volt.

1886-ban mutatja be a Népszínház Bérezik újabb darbját: A paraszt kisasszonyt. Az író urilányt vezet elénk, aki beleszeret egy parasztlegénybe és mindenképen hozzá akar menni. Ez — a minden akadály legyőzése — adja a darab tartalmát, melynek érdekességét alig érinti a kippattanó titok, hogy Jolán — így hívják a kisasszonyt — ugyancsak paraszt vér ivadéka.

Magasan kiemelkedik az eddig tárgyalt darabok közül Rákosi Jenő teljesen realiztikus népdramája, a Magdolna (1884). Keletkezésének történetét ő maga mondja el. A Népszínházban a Betyár kendőjét játszották. Ő éppen a csárdajelenéshez ért oda. »Hegyi Aranka oly szilajsággal, oly megkapó akcentusokkal játszotta szerepét, hogy mikor kimentem a színházból, azt mondtam magamban: Ennek érdekes volna egy drámai szerepet írni. A gondolat nem is hagyott el, amig ki nem alakult fejemben Magdolna paraszt tragédiája.« A Magdolna tipikus szerepdarab. Az egész egyetlen szerep, a női főszerep kedvéért

van írva s ezt a szerepet lehetőleg szélesre, sokrétűre és sokszólamra igyekezett a szerző kidolgozni.¹

A darab tartalma a következő: Magda egy falusi paraszt leány akaratlanul okozója lesz egy gyilkosságnak, t. i. Gyömbér Laci, aki Magdát szerette és el akarta venni, apját megöli, mert ez a házasságba nem akart beleegyezni. Magda Pestre egy törvényszéki elnökhöz kerül cselédnek. Lacit hosszú bujdosás után itt rejtette el. De egy ékszerlopás miatt kutatást tartanak Magdánál és így Lacit elfogják s halálra ítélik. A törvényszéki elnök fia apja révén kegyelmet eszközöl ki számára: a halált 20 évi börtönre változtatják át. De nagy ára van ennek: Magda szeretője lesz a fiúnak. így Magda mindjobban lezüllyedve, szerencsétlenül végzi be életét.—

A Magdolna abból a szükségszerűségből fakadt, mint a Ripacsos Pista dolmánya — írja Schöpflin — kiemelni a népszínművet az elsablonosodásból, új életet vinni bele, több hatásszerűséget és drámai mozgalmat. Kár, hogy Rákosi kezdeményezésének nem lett folytatása.

¹ Rákosi Jenő. 1925. Emlékkönyv. Szerkesztette: Sülé A.

³ Rákosi Emlékkönyv. Schöpflin A.; Rákosi mint drámaíró,

NÉPSZÍNMI A MILLENIUM UTÁN.

A népszínmű hanyatlása már a múlt század 80-as éveiben megkezdődött. A millennium után még ritkábbak lesznek a népszínműelőadások. — A millennium utáni népszínműnél bizonyos megosztódást látunk. Egyrészt lesz belőle a népies operett (Kacsóh Pongrác: János vitéz, Kodály Zoltán: Háy János), másrészt kiválik belőle az a drámai műfaj, amely a falusi magyar népélet színpadi ábrázolását reálisan és az irodalom magasabbrendű eszközeivel kíséri meg.¹ A régi népszínmű — ez bizonyos — irodalmilag alacsonyabbrendű forma volt, amely lemondott a pszichológiai lélekábrázolásról, a reális társadalmi rajzról s az organikus cselekményről és inkább valami közéletet keresett az operett és dráma között. Az új népéleti színműre való első kísérlet Gárdonyi Borc drámája (1901).

Baracs Imre gazduram mulató ember volt, Ise mikor megnősült, fogadalmat tett, hogy többé nem iszik bort. Hét évre rá egy multság alkalmával, amely az ő házában volt, mégis ráadta a fejét arra, hogy ismét bort igyék. De hamarosan megártott neki a bor s így esett, hogy a feleségét elverte. Felesége erre azonnal összepakkolt s elment nagybátyjához, Mihály gazdához. Baracs hallani sem akart arról, hogy elmenjen a feleségéhez. Pedig keservesen élt odahaza. Matyi öccse főzött számára, de nem a legizletesebben. Végre is a bíró rábeszélésére, amikor már Mihály az asszony bútorait is elszállította rászánja magát arra, hogy elmegy Mihályhoz, de nem a feleségét, hanem a fiát megnézni. Ott azután rövidesen összebékülnek. — Gárdonyinak ez a darabja teljesen reális beállítású népdráma. Kár, hogy nem az egész falu életét mutatja be, hanem egy kerítésen belül lejátszódó falusi történet vonul el előttünk.

A magyar falu életét mutatja be MórícZ Zsigmond Sáríbiróc. vígjátékában (1911), 6 ennek jelzi. Igaza van.

¹ A régi népszínműhöz csatlakozik Géczy István: Gyimesi vadvirágok c. darabja.

De népszínmű is és Móricz a vígjáték rekvizitumait alkalmazza a falusi nép életéből vett témára. Ebben a darabban látjuk először, hogy a falusi népet nem valami exotikus specialitás, hanem egyszerűen az egyetemes életnek különös körülménye között variánsa. Móricz mint mindig az ősprblémákhoz nyúl: anyagi érdek, családi érdek, becsvágy, szerelem, asszony és férfi soha meg nem szűnő vitatkozása, stb. — Ezek azok az alapproblémák, melyekből az élet mindig és mindenkor szövődik és ezeknek egy speciális példáját látjuk a Sári bíróban.¹ Kitűnő alakja a darabnak Gedi a paraszt-poéta. — Varjú Gáboron érezhető Gonosz Pista formája, de pszichológiailag erősebben motivált alak. — Hajdók a paraszt arisztokrata tipikus megszemélyesítője.

A darab nyelve a leggyökeresebb magyar nyelv.

Bibó Lajos: Juss c. drámája igen nagy megérdemelt sikert aratott 1925-ben. A darab a paraszti élet legfontosabb problémájával, az örökségkérdés soha meg nem oldható problémájával foglalkozik.

Hunyadi Sándor: Pusztai szél c. darabját (1931) a kritika úgy üdvözölte,² mint a múlt századbeli betyár romantikával telt népszínmű egyik új példányát.

¹ Schlöpflin A. kritikája a Sári bíróról. Nyugat. 1920.

² V. ö. Katholik us Szemle. 1931. decemberi szám.

Tartalom:

	Oldal
Bevezetés.....	3
A népies színmű története Szigligetiig (1765-1843).....	4
A népszínmű keletkezése.....	9
Szigligeti Ede népszínművei.....	11
Szigeti József.....	19
A kísérletezések korszaka (1871-75).....	23
A népszínmű fénykora (1875 - 80).....	25
Tóth Ede.....	27
Csepreghy Ferenc.....	30
A népszínmű hanyatlása (1875-96; I. (1875-1880).....	34
II. A népszínmű története a Milleniumig (1880 - 96).....	35
A nemzetiségi népszínmű története.....	37
Népszínmű a Millenium után.....	41